e-Zbornik 30/2025.

Primljen: 01.10.2025.
Recenziran: 21.10.2025.
Prihvaćen: 27.10.2025.

Pregledni rad
https://doi.org/10.47960/2232-9080.2025.30.15.19

Elektronički zbornik radova Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

ISSN 2232-9080

Izgradnja stambenih zgrada u Ilici od Pješačke vojarne (Vojarne nadvojvode Rudolfa / Zrinjskoga vojarne) do potoka Črnomerca između dvaju svjetskih ratova

Vedran Ivanković
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc., red. prof., vivankovic@arhitekt.hr

Sažetak: Izgradnja stambenih zgrada u Ilici od Pješačke vojarne (od 1918. „Zrinjskoga vojarne") do potoka Črnomerca intenzivirala se između dvaju svjetskih ratova. To je doba bez generalne urbanističke regulacije na snazi: Regulacioni plan grada Zagreba donosit će se tek 1938.—1940. U Ilici se 1920-ih interpoliranjem dograđuju zgrade u stilu art décoa i protomodernističkom stilu, a od početka 1930-ih prodire moderna. U funkciji su sve vojarne: 6 u zapadnom dijelu grada (od toga 3 u Ilici; sve 1918. mijenjaju nazive). Zapadno od Konjaničke (tada „vojvode Mišića") vojarne, koja se od 1924. adaptira za tvornicu pamuka, od 1928. posluje i u više navrata širi svoj areal „Kaštel d.d." (od 1946. do danas PLIVA). U Ilici se dograđuje Zagrebačka pivovara, no nema novih industrija pa je ta ulica i dalje rezidencijalni potez atraktivan za izgradnju stambenih zgrada. Od nerealiziranih projekata stambenih zgrada u Ilici do danas nepoznat projekt Drage Iblera iz 1928./1929. jedan je od najintrigantnijih.

Ključne riječi: Zagreb, Ilica, zapadni dio Zagreba, stambene zgrade između dvaju svjetskih ratova, Drago Ibler

Construction of residential buildings in Ilica Street in Zagreb between the Infantry Barracks (Archduke Rudolf Barracks / Zrinjski Barracks) and the Črnomerec stream between the two world wars

Abstract: Construction of residential buildings in Ilica Street from the Infantry Barracks (since 1918 the Zrinjski Barracks) to the Črnomerec stream intensified between the two world wars It was a period without general urban regulation in force: the Regulatory Plan of the City of Zagreb would only be adopted in 1938–1940. In the 1920s, Art Deco and proto-modernist style buildings were added to Ilica by infilling gaps, and modernism emerged from the beginning of the 1930s. All barracks were in operation: six in the western part of the city (three of which in Ilica; all of them were renamed in 1918). To the west of the Cavalry (then "Duke Mišić") Barracks, which was adapted for a cotton factory in 1924, "Kaštel JSC" (from 1946 to the present PLIVA) operated from 1928 and expanded its area on several occasions. In Ilica, the Zagreb Brewery was being expanded, but there were no new industries, so the street remained an attractive residential area for the construction of residential buildings. Of the unrealized residential building projects in Ilica, the still unknown project by Drago Ibler from 1928/1929 is one of the most intriguing.

Key words: Zagreb, Ilica Street, western part of Zagreb, residential buildings between the two world wars, Drago Ibler

1. UVOD

Nakon prvoga i formativnog razdoblja od donošenja Regulatorne osnove 1887. do Prvoga svjetskog rata, izgradnja rezidencijalnog poteza stambenih zgrada u zapadnom dijelu Ilice nije bila dovršena. Nakon rata interpoliranjem između postojećih dograđuju se nove stambene zgrade. U funkciji ostaju sve vojarne i dobivaju nova imena. Pješačka (nadvojvode Rudolfa) vojarna (Ilica 123/Kolodvorska) od 1918. nosi naziv „Zrinjskoga vojarna", Domobranska (Ilica 224) „kralja Aleksandra", Vozarska (Ilica 207/Selska 2) „Jelačića vojarna", Topnička (Ilica 256) „kralja Petra", Konjanička (Prilaz baruna Filipovića 23) „vojvode Mišića", a Domobranska četna bolnica (Kuniščak 50) postaje Bolnica IV. Armijske oblasti [1]. U Konjaničku vojarnu, tada „vojvode Mišića", godine 1924. useljava Tvornica pamučne industrije Zagreb d.d., koja se narednih godina širi i zauzima cijeli areal vojarne i Domobransko artiljerijsko spremište, koje je kao i vojarna adaptirano za novu namjenu [2].

Preko puta Domobranske vojarne u Ilici, gdje je 1911. bila planirana gradnja secesijskoga gospodarsko-stambenog kompleksa pekarnica „Wieland – Guthard" (Ilica 191), početkom 1920-ih godina trebala se graditi Prva jugoslavenska tvornica crnila [3]. Zagrebačka pivovara i tvornica slada d.d. i dalje je najveći industrijski kompleks u Ilici, a uz tvornicu cikorije Hinka Francka sinovi d.d. (do 1910. Hinka Francka i sinova d.d.) najveći u zapadnom dijelu grada.

Druga polovina 19. stoljeća ostavila je ključno urbanističko naslijeđe historicizma — Regulatorne osnove iz 1865. i 1887. prema kojima je započela izgradnja Donjeg grada i njegove zapadne ekstenzije, koja se nastavila i nakon Prvoga svjetskog rata. To je doba bez generalne regulacije na snazi — Regulacioni plan dugo se izrađuje na temelju rezultata međunarodnoga natječaja iz 1930./1931., a donosi tek 1938.—1940. Izgradnju stambenih zgrada zapadno od Donjeg grada (predjel između Kolodvorske ceste i potoka Črnomerca obuhvaćen u Osnovi iz 1887. kao produžetak Donjeg grada), koja je u Ilici kulminirala na izmaku epohe, početkom 20. stoljeća, sada obilježava degradacija tih prvih I utemeljiteljnih gradotvornih principa.

Brojne realizacije stambenih zgrada iz razdoblja protomoderne i rane moderne Donji grad svrstavaju gotovo u rang srednjoeuropskih metropola. Takve su realizacije Viktora Kovačića iz „protofaze" moderne (na primjer stambeno-poslovna zgrada Eksploatacije drva d.d. na Trgu žrtava fašizma br. 3 iz 1922./1923.), te kasnije realizacije poput Zakladnog bloka (stambeno-poslovne zgrade Franje Bahovca i Antuna Ulricha na uglu Ilice 1A i Petrićeve 1 iz 1932/1933.), nebodera Slavka Löwyja (stambeno-poslovne zgrade Radovan u Masarykovoj 22 iz 1933./1934.) i Planićeva Napretkovog nebodera (stambeno-poslovne zgrade zadruge Napredak u Bogovićevoj 1 iz 1936./1937.), koje nastaju u vrijeme nakon što se na zagrebačkoj arhitektonskoj sceni moderna već afirmirala kao odraz naprednoga kulturnog i socijalnog utjecaja Bauhausa i tzv. *Neues Bauen* (novog građenja), odnosno Internacionalnog stila. Međutim, zapadno od Donjeg grada nema realizacija tog ranga. Nema ih ni u Ilici kao najreprezentativnijoj stambenoj ulici. Jedan nerealizirani projekt stambeno-poslovnoga sklopa Drage Iblera iz 1928./1929. koji plijeni pažnju avangardnom koncepcijom ostao je do danas nepoznat. Umjesto njega izgrađena je stambena trokatnica s poslovnim prizemljem po drugom i bitno konvencionalnijem Iblerovu projektu iz istih godina.

Slijedom političkih promjena nakon 1918. bitno se mijenjaju vlasništvo i struktura kapitala velikih tvornica u Ilici i nedaleko nje. Pivovara i Franck nakon problema u prilagodbi poslovanja u novoj Kraljevini (SHS pa Jugoslaviji) ulaze u poslovnu renesansu. Objema tvornicama pruža se prilika za plasman proizvoda na nova tržišta, na kojima unatoč manjoj kupovnoj moći vlada neusporedivo manja konkurencije nego prije; obje tvornice dograđuju se i moderniziraju proizvodnju [4].

Dio ulica i trgova oko Ilice dobivaju nova imena. Kolodvorska cesta postaje Ljubljanska, trg ispred bivšeg Južnog kolodvora (od 1924. Kolodvora „Zagreb — Sava"; od 1943. do danas

Zapadni kolodvor) Keglevićev trg, a južno od njega su Talovčeva, Hanuševa, Fonova i Međimurska ulica. Sjeverno od pruge izgrađena je Gradišćanska ulica („projektirana cesta 99" u položajnom nacrtu Domobranskog artiljerijskog spremišta iz 1913.). Cankarovom se imenuje ulica od Ilice do Prilaza baruna Filipovića duž zapadne strane „Jelačića vojarne" (prije Vozarske), Bleiweisovom ulica južno od Prilaza baruna Filipovića (današnje Ulice grada Mainza) između Vodovodne i Grahorove, odnosno prvo „bezimene ulice", otvorene 1926. između Ilice i Prilaza baruna Filipovića.

2. ILICA ZAPADNO OD BIVŠE KOLODVORSKE CESTE (LJUBLJANSKE ULICE) U DETALJNIM REGULACIJAMA I REGULACIONOM PLANU ZA GRAD ZAGREB 1938. - 1940. GODINE

Dvije od ukupno tri detaljne međuratne regulatorne osnove za predjel zapadno od bivše Kolodvorske ceste — Regulatorna osnova predjela sjeverno od Južnog kolodvora iz 1919. i Regulatorna osnova predjela između Vodovodne i Grahorove ulice te promjena trga pred Kolodvorom „Sava" iz 1931., ne bave se regulacijom Ilice. Obje osnove određuju stambene blokove između Južnog kolodvora i Ilice, te između bivše Pješačke vojarne i Slovenske ulice [5]. Treća međuratna detaljna osnova za zapadni dio grada, Regulatorna osnova za predjel između Ilice, Selske ceste i Filipovićeva prilaza iz 1932. jedina zahvaća blok na Ilici. Prema toj Osnovi umjesto bloka na križanju Selske i Prilaza baruna Filipovića predviđa se trg dimenzija 57 × 90 m, na kojem bi se smjestila pravoslavna garnizonska crkva. Crkva je planirana uz Prilaz baruna Filipovića, na prometno istaknutoj točki trga s ulaznim pročeljem okrenutim prema Selskoj cesti i zvonikom uz Prilaz baruna Filipovića vidljivim u prospektu Selske ceste iz Ilice, odnosno sa ugla „Jelačića vojarne" (bivše Vozarske). Pogled na zvonik otvarao bi se i s juga (da je Selska cesta bila trasirana preko pruge) te pri prolasku željeznicom. Što se stambenih zgrada tiče, između Ilice i Prilaza baruna Filipovića planiran je „zatvoren način izgradnje": u bloku uz Ilicu trokatnice, a u bloku uz Prilaz baruna Filipovića dvokatnice, što potvrđuje da je Ilica i u najzapadnijem dijelu predviđena za nešto ekskluzivnije stanovanje od ostalih ulica. Isto vrijedi za blok istočno od produžetka Domobranske ulice (današnje Maričićeve) — zgrade u Ilici više su od ostalih [6].

Regulacioni plan za grad Zagreb 1938.-1940. jedina je međuratna generalna urbanistička regulacija (osnova koja se bavi arealom cijelog grada) koja obuhvaća predjel određen u Osnovi iz 1887. kao zapadna ekstenzija Donjeg grada. Izrađuje ju Gradski građevni odsjek godinama nakon provedenoga međunarodnog natječaja (1930./1931.), a u zapadnom dijelu njome je predviđeno konačno rješenje produžetka Prilaza (danas Prilaza Gjure Deželića) iz Donjeg grada, u nastavku ulice 1 i 2 iz Osnove iz 1887., odnosno tadašnjeg Prilaza baruna Filipovića (danas Ulice grada Mainza i Prilaza baruna Filipovića), koji je bio prekinut izgradnjom glavne zgrade Pješačke vojarne u osi donjogradskog Prilaza, kao i druge velike od ukupno 13 zgrada tog kompleksa smještene s druge strane, u osi „produljenog Prilaza". Po tom pitanju međuratna Osnova predviđa radikalnu rekonstrukciju vojarne, i to na način da se uklone obje zgrade: glavna u osi Prilaza iz Donjeg grada i zgrada s druge strane u osi „produljenog Prilaza". Nove zgrade organizirale bi se uzduž dionice koja spaja kraj jednog i početak drugog Prilaza. Da je tako izvedeno Ilica bi dobila alternativu u pravocrtnoj aveniji koja vodi od zapadnog ulaza u grad do Trga kralja Aleksandra I. (bivšeg Sveučilištnog trga, a danas Trga Republike Hrvatske). U Ilici Osnova bilježi postojeće stanje i stupanj dovršenosti blokova. Na samome kraju, u prostoru prekoputa „kralja Petra" (prije Topničke) vojarne, gdje je u Preglednom nacrtu regulacije Ilice iz 1907. bio predviđen trg, sada se planira gradnja nove kazete s četirima soliternim stambenim zgradama (zgradama koje ne tvore blok), udaljenima od Ilice za širinu uskog bloka s postojećim stambenim i gospodarskim zgradama. Osnova određuje Gradišćansku ulicu kao široku prometnicu sa sjeverne strane pruge u kontinuitetu od

zapadnog ulaza do Savske ulice (i dalje na istok). To je druga prometna alternativa Ilici koja prema ovom planu ostaje povijesna komunikacija s tramvajem (sl. 1) [7].

Slika 1. Plan izgradnje za zapadni dio grada iz Regulacionog plana grada Zagreba; odobrena varijanta iz 1938.

3. PROIZVODNI POGONI

U Ilici između dvaju svjetskih ratova nema novih industrija. Zagrebačka pivovara dograđuje se prema projektu građevnog poduzeća „Pollak i Bornstein" [8]. Nacrt „Zagreb 1926" i nacrt datiran u 1930. godinu [9] bilježe dograđenu infrastrukturu (u prvom redu željezničku) i prodor izgradnje južno od Ilice (između Ilice i „Kolodvora — Sava", prije Zapadnog kolodvora). Obiteljska imanja ruralnog tipa, koja se i dalje grade, dijelom zamjenjuju manje stambene zgrade. U Ilici zapadno od Vodovodne ulice do vojarne „kralja Aleksandra" i „Jelačića vojarne" (prije Domobranske i Vozarske) dograđuju se također gospodarstva ruralnoga tipa - taj dio Ilice i dalje ima karakter predgrađa. Na samome kraju duž potoka Črnomerca godine 1922. izgrađena je dvorišna prizemnica Stjepana Halambeka s gostionicom i mesnicom u prizemlju, te sa stolarskom radionicom na Ilici koja je dograđena 1938. godine prema projektu ureda „Freudenreich i Deutsch", kada postaje stolarska radionica Prve jugoslavenske stolarske zadruge u Zagrebu [10].

Godine 1920. predan je u promet novi Ranžirni kolodvor u nastavku Južnog kolodvora prema zapadu. To je bila prva teretna i ranžirna željeznička postaja u gradu. Teretni prijevoz otada se odvaja od putničkoga, a pruga Zidani Most – Zagreb – Sisak, puštena u promet 1862. —1868. kao dionica Južnih željeznica, koja je svojedobno bila spojena s budimpeštanskom prugom, sada postaje dio novoga magistralnog koridora prema Beogradu. S južne strane pruge 1921. otvorena su Carinska i javna skladišta d.d., što zajedno s novom teretnom postajom omogućuje industrijama da sirovinu i proizvode otpremaju na nova tržišta. To daje poticaj da se južno od Ilice osnivaju novi proizvodni pogoni. Proširuje se i Elektrana („Munjara"), utemeljena 1907. uz Gradski vodovod otvoren 1878. godine. U vojarni „vojvode

Mišića" (prije Konjaničkoj) od 1924. posluje Tvornica pamučne industrije Zagreb d.d., i u narednim se godinama širi na bivše Domobransko artiljerijsko spremište. U bloku između Ilice, „bezimene ulice" (od 1926. Grahorove), Slovenske i Prilaza baruna Filipovića (danas Ulice grada Mainza) utemeljena je 1928. Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik" (Ulica grada Mainza 16 i Grahorova 6). Iste godine Tvornica kemijsko-farmaceutskih preparata „Kaštel d.d." (od 1946. PLIVA) kupuje zgradu trgovine željeznom robom „Delta d.d." u Cankarovoj ulici (tada na adresi Cankarova br. 28, danas br. 25), radi preseljenja sjedišta iz Karlovca u Zagreb. Novi proizvodni pogon smjestio se već iduće godine u adaptirano skladište „Delte d.d.". Predjel uz Prilaz baruna Filipovića zapadno od Cankarove nije bio izgrađen i „Kaštel d.d." 1929. tamo otkupljuje parcele od Tvornice pamučne industrije Zagreb d.d., te gradi nova postrojenja i skladišta već 1931. godine, šireći se u nekoliko navrata do Drugoga svjetskog rata [11]. Franck 1923.—1928. gradi prvu Upravnu zgradu (do 1918. uprava je u Linzu), prema projektu Lava Kalde.

4. STAMBENA IZGRADNJA

Zapadni dio Ilice od Vinogradske ceste do Vodovodne ulice dograđuje se stambenim zgradama gotovo u cijelosti, a nešto rjeđe dalje prema zapadu. U blokove se interpoliraju trokatnice i četverokatnice (rjeđe dvokatnice) između prijeratnih zgrada. Južno od Ilice prema industrijama i željezničkoj pruzi kao i prije gradi se skromnije — stanovanje se isprepleće s postojećim i novim proizvodnim pogonima i radionicama. U Ilici na raskršću s Vinogradskom cestom 1929. godine ovlašteni graditelj i investitor Dragutin Šikatanc gradi istočnu, a 1931. godine ovlašteni graditelji Otto i Ervin Sorg za Emila Bačoka grade zapadnu uglovnicu, svaku kao trokatnicu (današnje adrese: Ilica 160 i Vinogradska 1) [12]. Krajem 1920-ih te 1930-ih na sjevernoj strani Ilice zapadno od Vinogradske ceste grade se manje i niže stambene zgrade; primjerice: na broju 188 ovlašteni graditelj Vladimir Cerin 1928. gradi dvokatnicu Nikole Mužeka, na broju 194 ovlašteni graditelj Gjuro Simon 1930. gradi trokatnicu Ane Grgić, na broju 180 ovlašteni graditelj B. Dujmović (građevno poduzetništvo „B. Dujmović i drugovi") 1937. gradi trokatnicu Sejida Husedjinovića itd., pa je taj potez, iako ne reprezentativno, završen skladno do kraja 1930-ih godina [13]. Na nekoliko neizgrađenih parcela zapadno prema Ulici Nad lipom gradit će se tek od 1980-ih godina.

Južna strana Ilice dovršena je do 1930-ih godina. Godine 1928. građevno poduzeće „B. Dujmović i drugovi" do dvokatnice Hinka Riesznera (Gašparinčić) interpolira trokatnicu Josipe Kladarin (današnja adresa: Ilica 135) [14]. Raskršće Ilice i Slovenske ulice gradi se tih istih godina, a dvije slične uglovnice za Mirka i Magdalenu Krušlin i Josipa Monjca 1930. projektira i gradi „Građevno poduzetništvo Monjac, Krušlin i Behrmann" (današnje adrese: Ilica 139 A i Slovenska 1 te Slovenska 2; sl. 2). Zapadna uglovnica (Slovenska 2) sagrađena je na mjestu srušene jednokatnice Osekovih iz 1895., a do nje u Ilici, na ostatku bivšega posjeda Osekovih, ovlašteni graditelji „Braća Kačić i Gyiketta" 1931. grade četverokatnicu Weinbergerovih (današnja adresa: Ilica 143). Obitelji Osek ostala je parcela u Slovenskoj ulici na broju 4, gdje isto građevno poduzetništvo za njih izvodi trokatnicu 1931. godine. Na mjestu istočne uglovnice (Ilica 139 A i u Slovenska 1) do 1930. nalazile su se šupe i manji gospodarski objekti [15].

Stambeno-poslovna zgrada Eisenstädter Vladimira Šterka iz 1930./1931. (Ilica 186), projektirana i izvedena kao interpolacija, prva je realizacija moderne u zapadnom dijelu Ilice. U Slovenskoj ulici 5 Stjepan Planić 1933. projektira zgradu Grilec, izgrađenu sljedeće godine, koja također upućuje na prodor moderne u Ilicu i okolne ulice. U usporedbi sa Šterkovom nešto

je jednostavnijeg oblikovanja (tlocrtno, ne samo kada je riječ o pročelju) i bez poslovnih sadržaja u prizemlju (Slovenska je isključivo stambena ulica) [16].

Slika 2. Građevno poduzetništvo Monjac, Krušlin i Behrmann: uglovnice Monjac - Krušlin u

Ilici 139 A / Slovenskoj 1 i u Slovenskoj 2 iz 1930.

Prije prvih realizacija moderne u zapadnom dijelu grada na prijeratnom posjedu Adolfa Müllera 1929. godine gradi se stambena trokatnica prema projektu Drage Iblera (sl. 3 i 4; današnja adresa: Ilica 168 A). Investitor zgrade završene sljedeće godine bio je dr. Svetozar Rittig, župnik župe sv. Marka, političar Hrvatske stranke prava i zastupnik u Gradskom zastupstvu 1917.—1932. godine. Građevna dozvola iz 1929. izdana je prema Iblerovu projektu za zgradu s četirima stanovima po etaži (12 stanova) i prizemljem s kolnim ulazom i poslovnim prostorima, prema kojem je zgrada izgrađena 1930. kao interpolacija s dvostrešnim krovom.

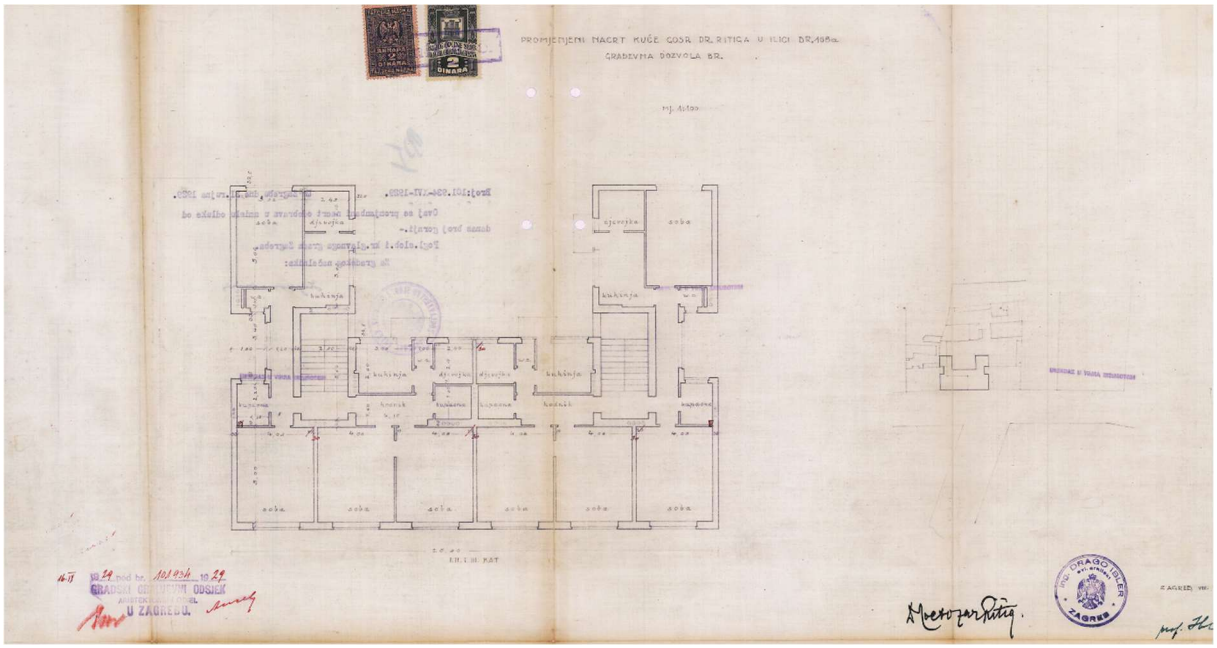

Slika 3. Drago Ibler: zgrada Rittig u Ilici 168 A — tlocrt karakteristične etaže (1.—3. kat) iz projekta za građevnu dozvolu iz 1929. (realizirano).

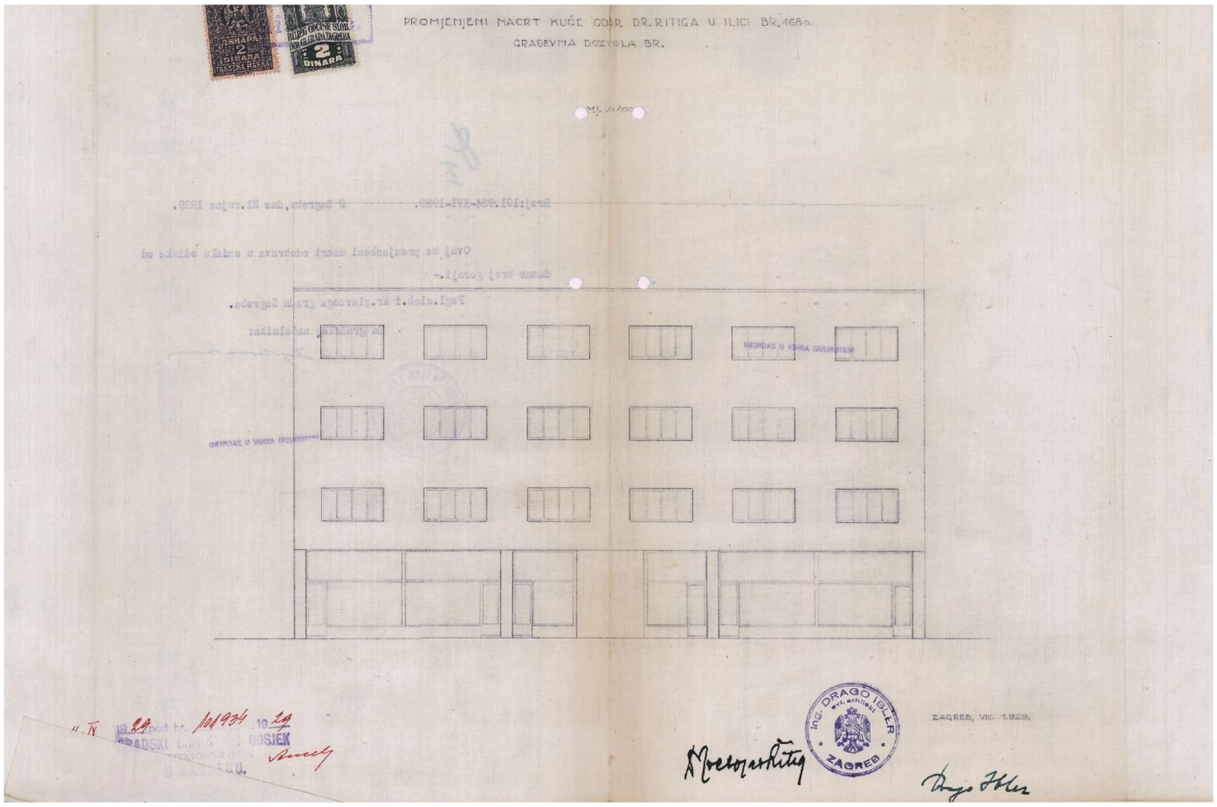

Slika 4. Drago Ibler: zgrada Rittig u Ilici 168 A — ulično pročelje iz projekta za građevnu dozvolu iz 1929. (realizirano).

Ibler je 1928./1929. za istu lokaciju i istoga investitora izradio prvi, avangardniji projekt, bitno drugačiji od onog prema kojem je zgrada izvedena. U tom nerealiziranom projektu vrlo rano uvodi nove i avangardne odnose spram tradicionalne blokovske izgradnje. Otvara dva krila trovolumenske kompozicije u obliku slova „U" prema Ilici, te umjesto kosog krova projektira zajedničku krovnu terasu. Uska pročelja dvaju krila postavljenih okomito na Ilicu sežu do regulacijske linije Ilice, a središnji je dio „rupa" u koju pješak ulazi do stražnjega, usporedno s Ilicom postavljenoga krila. Ibler je zgradu postavio „naopako" u odnosu na do tada uvriježenu praksu. Zgrada je trebala imati tri ulazna stubišta (za svako krilo po jedno), šest stanova po etaži — po dva u svakom dužem krilu koja su postavljena okomito na Ilicu, te dva manja stana po etaži u manjem (uvučenom, stražnjem) krilu — ukupno 18 stanova. Fasade su oblikovane dugačkim prozorima zbog konstrukcije s poprečnim nosivim zidovima, zbog koje je i poslovno prizemlje moglo biti potpuno otvoreno (Sl. 5., 6. i 7.). Od projekta je Rittig odustao zbog zasad nepoznatih razloga [17].

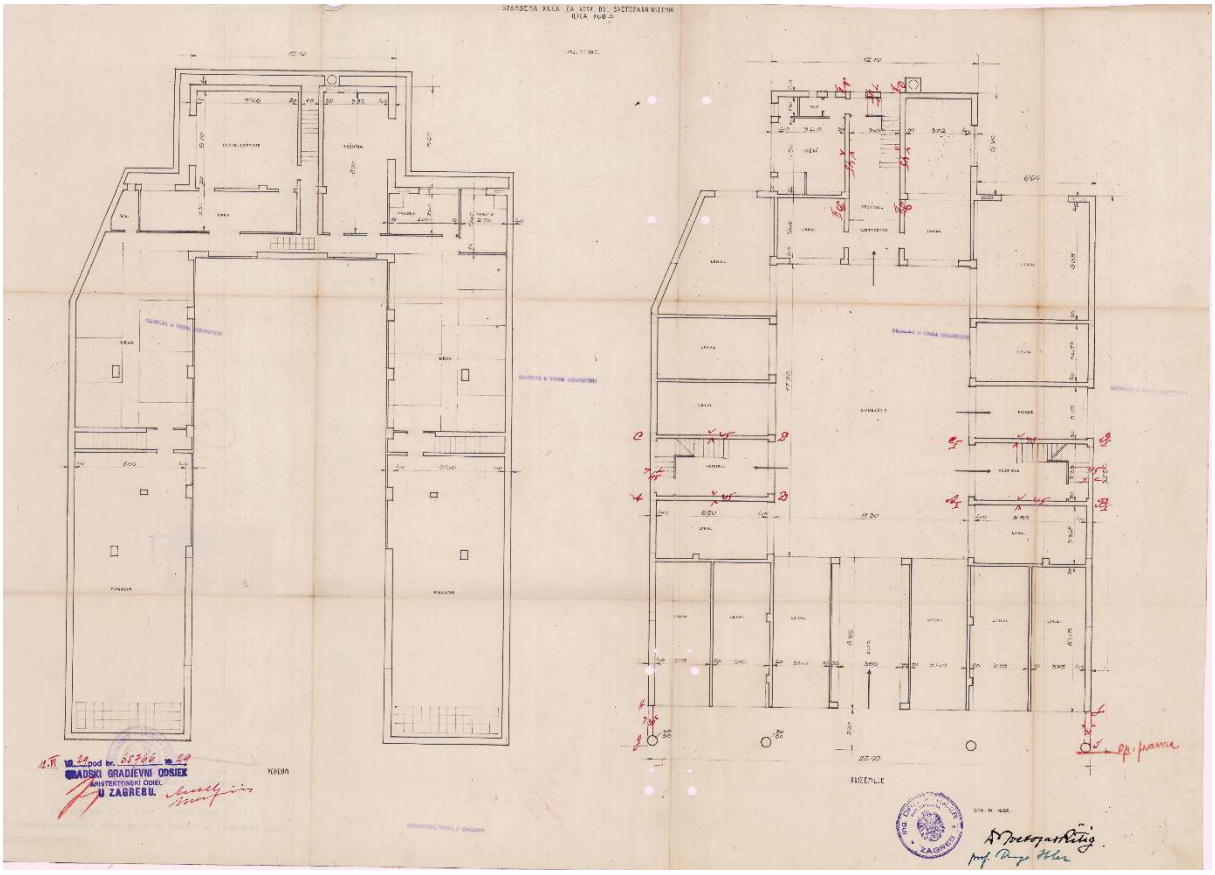

Slika 5. Drago Ibler: zgrada Rittig u Ilici 168 A — tlocrt podruma i prizemlja iz prvog i nerealiziranog projekta iz 1928./1929.

Ivanković, V.

Izgradnja stambenih zgrada u Ilici od Pješačke vojarne (Vojarne nadvojvode Rudolfa / Zrinjskog vojarne) do potoka Črnomerca izmedu dvaju svjetskih ratova

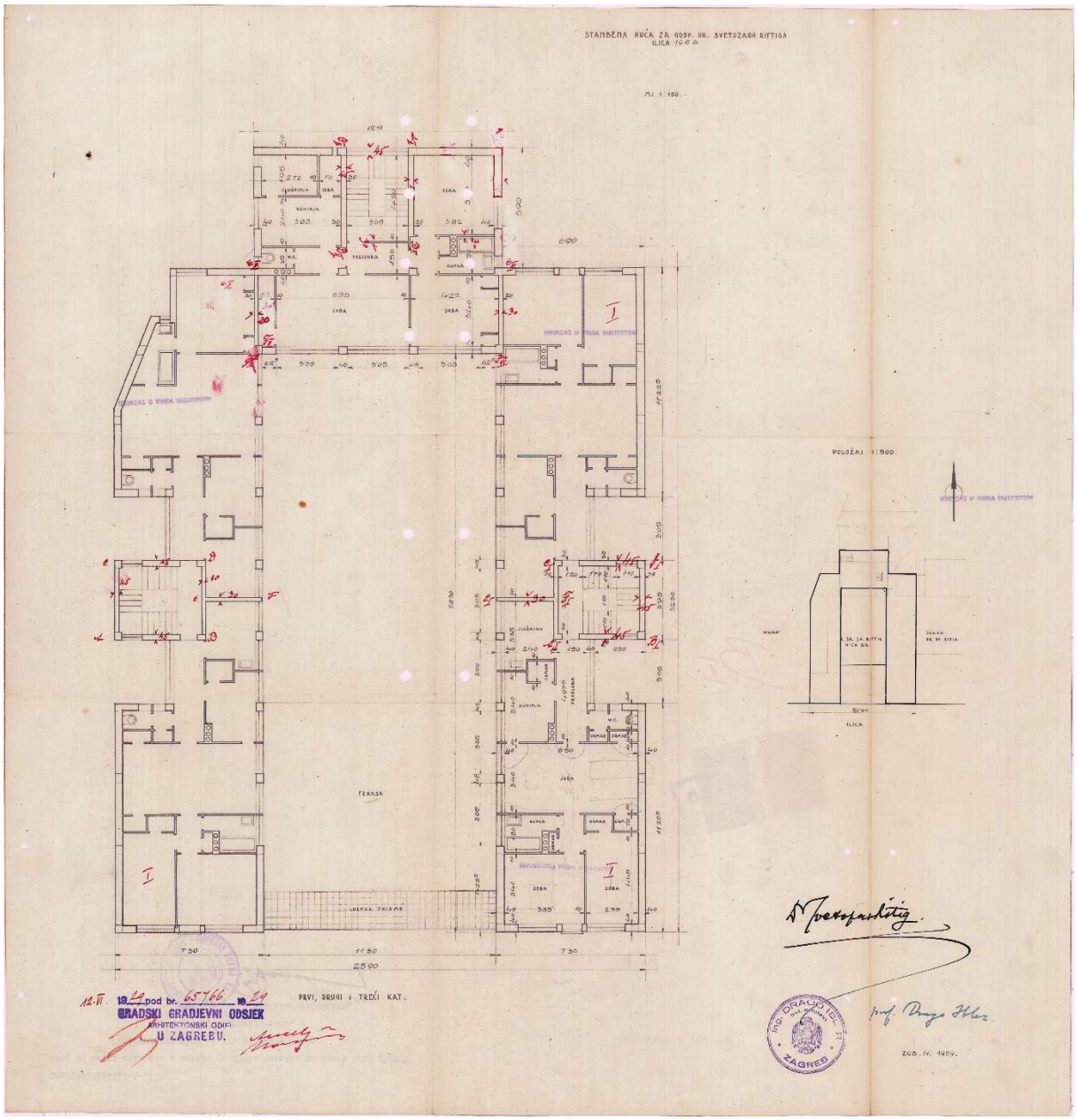

Slika 6. Drago Ibler: zgrada Rittig u Ilici 168 A — tlocrt karakteristične etaže (1.—3. kat) iz prvog i nerealiziranog projekta iz 1928./1929.

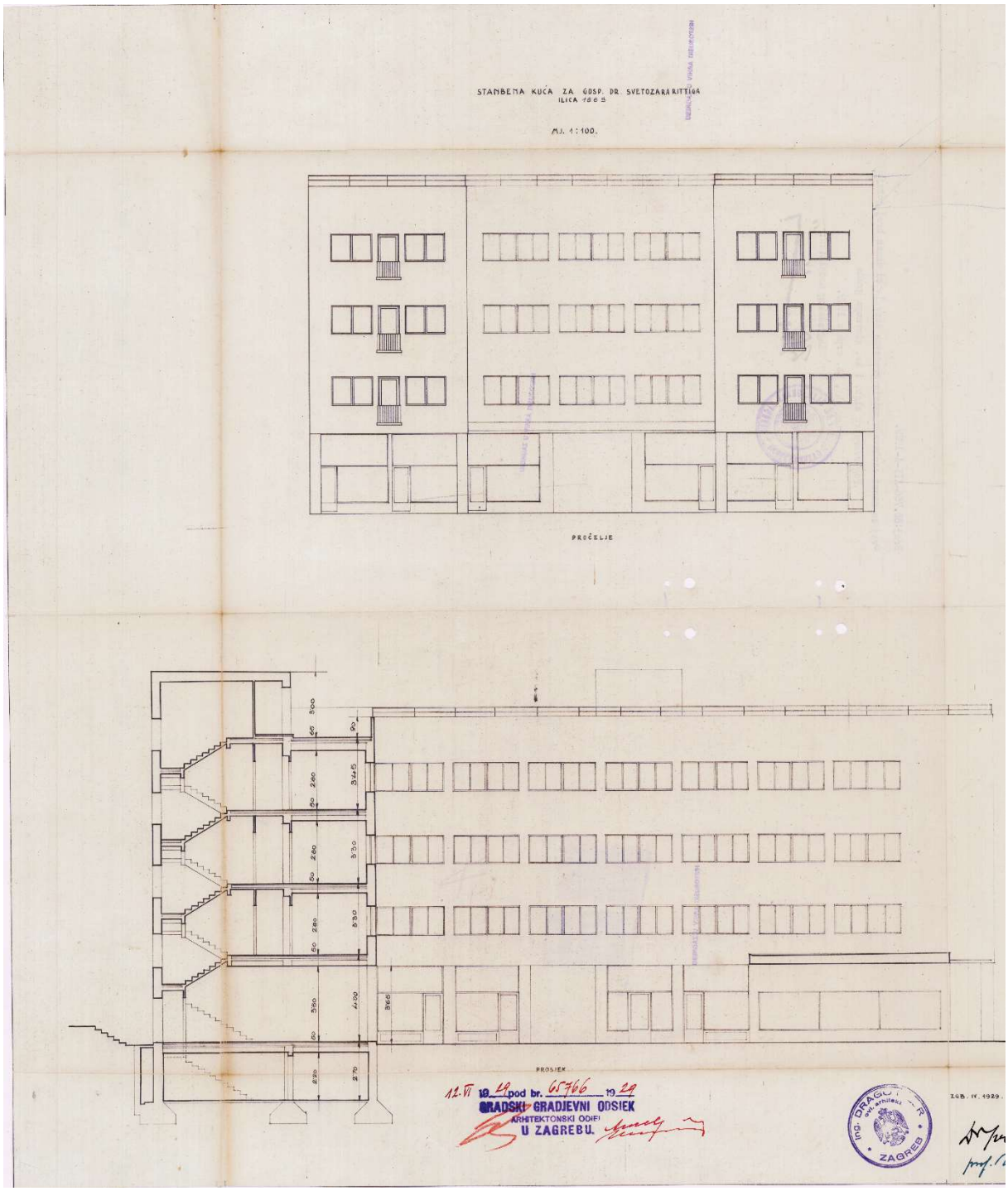

Slika 7. Drago Ibler: zgrada Rittig u Ilici 168 A — pročelja iz prvog i nerealiziranog projekta iz 1928./1929.

Stambena četverokatna uglovnica za Gustava i Belu Ormuth arhitekta Zlatka Neumanna iz 1932./1933. bila je jedina reprezentativnija stambena zgrada u najzapadnijem dijelu Ilice (Cankarova 1). Nešto je veća i reprezentativnija još jedino trokatnica Franje Gračnera, smještena malo zapadnije od raskršća s Cankarovom, koju 1938. gradi ovlašteni graditelj Stjepan Kuzminski (današnja adresa: Ilica 217). Na kraju Ilice, preko puta kompleksa „kralja Petra" vojarne (bivše Topničke) grade se tek jedna katnica za Sigmunda Königa 1927. (ovlašteni graditelj A. Friedmann; današnja adresa: Ilica 231) i jedna dvokatnica s radionicom za Ivana Hönigsmana 1931. godine (ovlašteni graditelj Josip Rukoš; današnja adresa: Ilica 227). Hönigsmanovim zgradama je prema odobrenju Kr. banske uprave iz 1938. isti graditelj dogradio kinematografsku dvoranu za spremanje i prematanje filmova (od 1964. Kino „Kalnik") [18]. Ostalo su sve obiteljske kuće s pratećim gospodarskim zgradama: na kraju Ilice nema stambenih zgrada.

Južno od Ilice grade se samo tri ekskluzivnije zgrade na sjevernoj strani Prilaza baruna Filipovića (danas Ulice grada Mainza). Godine 1931. građevno poduzeće „Monjac, Krušlin i Behrmann" projektiralo je i izgradilo stambenu trokatnicu za Marka Behrmanna (današnja adresa: Ulica grada Mainza 32), do koje je nekoliko godina poslije trokatnicu sagradio odvjetnik s adresom u Gospiću Ivan Gojtan, otprije poznat kao utemeljitelj Starčevićeve župe i Starčevićeva kluba u Gospiću (današnja adresa: Ulica grada Mainza 30), a iste godine do Gojtanove zgrade ovlašteni graditelj Ivan Wolf gradi trokatnicu za Ivana Krevedla (današnja adresa: Ulica grada Mainza 28) [19]. Južna strana Prilaza baruna Filipovića gradi se skromnije. Taj potez u neposrednom je kontaktu s proizvodnjom — pilanama koje su u funkciji. Velik broj izgrađenih zgrada u Ilici i okolnim ulicama služio je vlasnicima za najam, a stanovi u Ilici u pravilu su višega projektantskog i građevinskog standarda.

5. ZAKLJUČAK

Izgradnja rezidencijalnog poteza stambenih zgrada u Ilici zapadno od Kolodvorske ceste (današnje Ulice Republike Austrije koja nakon Prvoga svjetskog rata mijenja naziv u Ljubljansku) u najvećoj je mjeri dovršena između dvaju svjetskih ratova. Na razini periferije ostao je najzapadniji dio od Ulice sv. Duh i „Jelačića vojarne" (prije Vozarske) do potoka Črnomerca, gdje se tek iznimno pojavljuju ekskluzivnije stambene zgrade, i gdje su bivše austrougarske vojarne i dalje jedini nositelji urbanog identiteta. Nove zgrade, kao i ranije, arhitektonskom i građevinskom kvalitetom odskaču od ostalih koje se grade u tom dijelu grada — Ilica je u međuratnom razdoblju jednako atraktivna za stanovanje kao i prije.

Regulacioni plan za grad Zagreb 1938.—1940. jedina je međuratna generalna urbanistička regulacija, a bavi se I zapadnim dijelom Ilice. Međutim, za samu Ilicu taj plan plan ne donosi novosti. Bilježi postojeće stanje i stupanj dovršenosti blokova. Jedino je najzapadniji dio Ilice preko puta „kralja Petra vojarne" (prije Topničke) predviđen za izgradnju četiriju zgrada prema novim načelima tzv. funkcionalističkog urbanizma. Prioritet međuratne Osnove (Regulacionog plana za grad Zagreb) u zapadnom dijelu grada je rješenje produžetka Prilaza iz Donjeg grada na zapad, odnosno spajanje s njegovim „nastavkom" — Prilazom baruna Filipovića, zbog čega se predviđa radikalna rekonstrukcija „Zrinskoga vojarne" (prije Pješačke vojarne). Cilj je bio dobiti pravocrtnu aveniju kao pandan krivudavoj Ilici. Druga prometna arterija bila bi Gradišćanska ulica („Ulica 3" iz Regulatorne osnove iz 1887.), koja je sada u punoj širini profila produljena na istok. Popratni efekt trasiranja tih dviju prometnih alternativa Ilici bio bi njezino djelomično prometno rasterećenje.

Tijekom dugog perioda izostanka regulacije na snazi Ilica se gradila prema načelima razdoblja prije Prvoga svjetskog rata. Projektanti većih stambenih zgrada iznimno su poznata imena zagrebačke međuratne moderne, kao na primjer Vladimir Šterk i Stjepan Planić (u Slovenskoj 5). Većina većih zgrada u Ilici, posebno kada je riječ o uglovnicama, nije izgrađena

u tada naprednome stilu moderne, no neke od njih urbanističkom impostacijom i ujednačenim oblikom, veličinom i dekoracijama na pročeljima (koje evociraju načela ranije epohe historicizma) markiraju ulaze iz Ilice u okolne ulice, i tako dovršavaju plan izgradnje ranije epohe koja je u Ilici ostavila najreprezentativniji trag. Takve su uglovnice na raskršću Ilice i Slovenske ulice.

Nerealizirani projekt stambeno-poslovne zgrade u Ilici Drage Iblera iz 1928./1929. za dr. Svetozara Rittiga ukazuje na vrlo rani prodor avangardnih tendencija u zagrebačku međuratnu modernu. Ibler se, naime, drugačije postavlja u odnos s naslijeđenim blokom i zgradu postavlja „naopako", a njegov projekt za dr. Svetozara Rittiga mijenja sliku prioriteta u izboru lokacija pojedinih investitora kada je riječ o izgradnji većih i ekskluzivnijih stambenih zgrada između dvaju svjetskih ratova, te potvrđuje, još jednom, da je Ilica bila i ostala poželjna lokacija za izgradnju takvih zgrada. Usporedba s ostalim Iblerovim projektima i recentnim arhitektonskim zbivanjima mogla bi dopuniti kritičke redoslijede prioriteta u njegovu opusu, a možda i šire, te još jednom potvrditi tezu da je upravo Drago Ibler jedan od prvih lučonoša novoga i avangardnog stila zagrebačke međuratne moderne.

Dalje od Ilice prema jugu, gdje se osnivaju nove i razvijaju postojeće industrije i manja gospodarstva, ekskluzivnije stanovanje je iznimka. Rijetkim realizacijama u Ilici koje upućuju na prodor moderne u vrijeme kada se održava međunarodni natječaj za novu regulatornu osnovu prethodi „herojsko" doba afirmacije novih načela na europskoj arhitektonskoj sceni: izgradnja prvih naselja kao što je Weissenhofsiedlung u Stuttgartu 1927. ili Cité Frugès u Pessacu završeno te iste godine i dr. U Zagrebu organizacija ambicioznog međunarodnog natječaja za novu osnovu počinje već 1928. godine, sljedeće je raspisan natječaj za Zakladni blok na početku Ilice, a događajima koji upućuju na praćenje naprednih europskih kretanja tada se pridružuje i vrlo rano izrađen avangardni Iblerov projekt stambeno-poslovnog sklopa u zapadnom dijelu Ilice.

LITERATURA I IZVORI

1. Knežević, S. (2025.), K. U. K. Vojarne u Zagrebu. Urbanističko planiranje — stil i arhitektura — zaštita, u: Baština i transformacija. Zagrebački slučajevi, str. 155—161.
2. Srušeno prilikom pripreme izgradnje zapadnog dijela obuhvata bivše Tvornice pamučne industrije Zagreb d.d. (nakon Drugoga svjetskog rata „Tvorpama", odnosno Tekstilnog kombinata Zagreb) za stambeno-poslovnu zgradu na uglu Cankarove i Gradišćanske.
3. Za rata na tom mjestu Viktor Heiber gradi veleobrtnu radionicu. Nakon rata Heiberova radionica je uklonjena radi izgradnje tvornice IKOM-a (Industrija i kovnica „Orešković Marko"), koja ostaje do početka 2000-ih godina kada se ruši prilikom izgradnje suvremene stambene zgrade.
4. Detaljnije u: Kolar—Dimitrijević (1992.), Zagrebačka tvornica kavinih proizvoda Franck do 1945. godine, u: Časopis za suvremenu povijest, 24 (2), Zagreb; Kolar—Dimitrijević (1992.), Presjek kroz rad Zagrebačke pivovare d.d. do 1945. godine, u: Časopis za suvremenu povijest, 24 (2), Zagreb
5. Dokumentacija Snješke Knežević; Knežević, S. (2025.), Rudolfova vojarna i Trg Franje Tuđmana — park 21. stoljeća?, u: Baština i transformacija. Zagrebački slučajevi, str. 95—99.
6. Na mjestu trga s planiranom pravoslavnom garnizonskom crkvom nakon Drugoga svjetskog rata uredit će se park, a nešto sjevernije gradit će se višestambena zgrada skromnih poslijeratnih stambenih standarda. Ivanković, V. (2025.), Zapadni dio Zagreba. Planiranje, izgradnja i transformacije povijesne industrijske i vojne zone, ArTresor, str. 119.
7. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevni odsjek (HR-DAZ-10, GPZ, GO), mapa 13, sign. 108.

8. Ivanković, V. (2025.), Zagrebačka pivovara: geneza izgradnje od utemeljenja 1892. godine do danas, e-ZBORNIK 29/2025, str. 22—24.
9. Muzej Grada Zagreba (MGZ), sign. 66457 i Hrvatski državni arhiv, Tehnički odjel — Savska banovina (HR-HDA, TO-SB), sign. 905.
10. Zgrade koje je projektirao ured „Freudenreich i Deutsch" ruše se 1947. godine radi gradnje tvornice kartona i papira „Državna kartonaža Zagreb" (poslije „Grafokarton"; današnja adresa: Ilica 235). Sredinom 1960-ih do tvornice „Grafokarton" gradi se stambeni jedanaesterokatni neboder za radnike PLIVA-e (današnja adresa: Ilica 231). Ivanković, V. (2025.), Zapadni dio Zagreba. Planiranje, izgradnja i transformacije povijesne industrijske i vojne zone, ArTresor, str. 142—143, 218. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Zbirka građevne dokumentacije (HR-DAZ-1122, ZGD), sign. 1598/1, 1599/1, 1560/1, 1561/1, 1562/1 i 1563/1.
11. Ibid., str. 87, 88, 116, 117, 120—127. HR-DAZG-1122, ZGD, sign. 3244/5 i 3244/6.
12. Ibid., str. 128. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1565/3 i 3201.
13. Ibid. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1571/3, 1577/3 i 1569/7.
14. Ibid., str. 129. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1560/4.
15. Ibid. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 2825 i 1562/1.
16. Ibid., str. 129—130. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1571/2 i 2825.
17. Ibid., str. 130—133. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1567/6.
18. Ibid. str. 142—143. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 558/1, 1582/4, sign. 1597/1, 1596/1 i 1592/3.
19. Ibid., str. 134. HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 2333/3, 2333/1 i 2330/6.

IZVORI ILUSTRACIJA

Slika 1.: Arhiv Zavoda za prostorno uređenje grada Zagreba
Slika 2.: fotografija V. Ivanković (2025.)
Slika 3.—7.: HR-DAZ-1122, ZGD, sign. 1567/6.